

1.1.3. EMBER ÉS NYELV

Sohasem volt úgy, hogy az emberi egyed magányosan éljen a Földön, ahogy még Rousseau is hitte. A főemlősök törzsfelélődésének ez a különös mutációja már keletkezése idején (sőt már azelőtt is) közösségben, hordában élt. Az emberközösség őállapotára nemcsak a ma élő primitív törzsek, hanem a főemlőshordák szociológiájából is következtethetünk – manapság már bőséges irodalma van ennek.

Az emberré válás tehát eleve szociális keretben ment végbe. Ebben a keretben jött létre a nyelv is mint kommunikációs eszköz. A nyelvet mondhatni a szociális keret, annak kommunikációs szükségletei generálták.* Nem is képzelhető, hogy elszigetelt egyedek közt ilyen bonyolult jelrendszer alakuljon ki, mint ahogy az sem képzelhető el, hogy hasonló jelrendszer nélkül az állati szintet meghaladó, komplex társadalom jöhessen létre.

Az őshorda azáltal vált emberivé, hogy nyelvileg kezdett kommunikálni. A nyelv ilyenképpen közösségformáló, közösség szabályozó faktor. De a közösség szabályozását éppen kultúrának nevezzük. A nyelv ilyenképpen az őskultúra megjelenési formája, legelső, legfontosabb produktuma.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a nyelv ne volna egyúttal ontikus adottsága fajunknak. Soha sehol sem bukkantak a kutatók olyan primitív emberhordára, amelynek nem volt még nyelve. Mihelyt ember, már beszélni tud.

Az emberré válás és a nyelv keletkezése nemcsak egyidejű, hanem *egyazon* folyamat. Az emberfaj differentia specificája minden bizonnyal a tudat. Nos, a tudat a nyelvben, a nyelv a tudatban ölt testet. A nyelv *egyszerre* kommunikációs eszköze, kulturális terméke és ontikus adottsága az emberi fajnak.

A nyelv mégsem natív adottság: kulturálisan hagyományozódik. Csak a nyelvhasználat biológiai feltételei natívak; magára a konkrét nyelvre az emberközösség tanítja meg az egyedet – Kaspar Hauser esete erre a közismert bizonyíték.

* A szociális keret kommunikációs szükségletei nélkül a természetes szelekció egyszerűen nem hozta volna létre a nyelvhasználat biológiai feltételeit.

Óriási jelentőségű tény következik ebből. Nevezetesen az, hogy összes szavainkat, egész grammatikánkat kölcsönbe kapjuk, mindez kívülről, készen kerül a fejünkbe. De a szavak nagyjából fogalmakat jelentenek. Egy fogalom akkor jelenik meg a nyelvben (akkor kap nevet), amikor már kialakult. Vagyis egész fogalmi rendszerünk kívülről, készen, a nyelvvel kerül a fejünkbe.

Az emberi tudat: egyéni tudat, léttudat, éntudat – semmi sem lehet annál személyesebb. És most kiderül: sohasem tartalmazhat egyebet, mint azt az előre gyártott fogalomrendszert (gondolkodási sémát), amit egy adott kultúra a nyelv által beleültet. Ó igen, gondolhatunk némileg újat, eredetit, de csak olyant, ami azon a nyelven még gondolható és kimondható, ami a kulturálisan örökölt nyelvbe még belefér.

Úgy tanultuk még az iskolában, hogy a fogalomalkotás konkrét létezők közös tulajdonságain alapszik, azokat absztrahálja. Most aztán kiderül: életünk során jóformán sohasem járjuk végig azt az utat; mi magunk sohasem alkotunk fogalmakat; az elvonás munkáját az emberközösség már régen elvégezte helyettünk, s mi készen kapjuk fogalmainkat a nyelvben.

Így tehát gondolkodásunk egész fogalmi rendszere, sőt egész logikai apparátusa kívülről, a nyelvből kerül a fejünkbe. Igazság szerint nem is fogalmilag, hanem nyelvileg gondolkodunk. Egyik kulturális közösség esetleg másféle szempontok szerint alkotta meg fogalmait (más jelentésű szavakat használ), mint a másik; ami egyikben megvan, az a másikban esetleg nincs meg. Hiszen tudjuk is, hogy például a kínai nyelv képzet- és fogalomvilágát nem lehet (vagy csak nagyon felületesen lehet) európai nyelvekre fordítani. A kínai nyelv szavai (fogalmi) másképpen, más szempontok szerint absztrahálódtak, mint az európai nyelveké, mint a miénk is; Kínában tehát egészen más gondolatok gondolhatók el; ott más irányt vesz a reflexió, más lesz az egész világkép.*

Azt is mondhatnók: mindegy, melyik nyelven neveztetek el a fogalmak, fontos csak az, hogy tényleges, valóságbeli összefüggé-

* Azt akarom mondani ezzel, hogy magukban a dolgokban szunnyadó „ősnyelv” nincsen, és nem is lehet. Minden nyelv kultúraspecifikus.

seket rögzítsenek. Hát éppen ez az! Voltaképpen minden nyelvet revízió alá kellene venni, ellenőrizni kellene külön-külön minden konkrét szót, hogy vajon nem ültet-e a fejünkbe világidegen fogalmakat. Nagy részük bizony ültet. A nyelvalkotó archaikus emberközösség túlságosan kevésbé láthatott bele a világ valódi szerkezetébe, semhogy fogalomalkotásának szempontjai mindig helyesek lehettek volna. Egy olyan filozófia, amely a nyelvből következtet a világ természetére (ismerünk ilyent is), nem tenne mást, mint éppen az őskultúra őstévedéseit rögzítené.